

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Галуцько В.* Правова охорона власності [Текст] / В. Галуцько // Персонал. – 2006. – № 11. – С. 68–71.
2. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – С. 95. – Ст. 2490.*
3. *Данилишин Б., Мищенко В.* Природноресурсна рента и рентная политика в Украине [Текст] / Б. Данилишин, В. Мищенко // Экономика Украины. – 2003. – № 4. – С. 4–11.
4. *Земельний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] / За ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. – Вид. 6-е, допов. – Х.: Одиссей, 2009. – 624 с.*
5. *Рішення Господарського суду Львівської області у справі про визнання права власності на землю та спонукання до вчинення дій від 27.10.2008 р. № 3/241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoscope.com/act-rishennyu-3-241-berezyak-n-ye-27-10-2008-ne-viznacheno-s>].*
6. *Постанова Вищого господарського суду України у справі про визнання права власності на землю та спонукання до вчинення дій від 03.09.2009 р. № 3/241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_2480549.html.*
7. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.*

In this article analyzes the powers of the owner of land on the implementation use of water resources located within this land, receiving their ownership or use to ensure their own economic needs and the needs in water and water supply.

В статтє анализируются правомочия собственника земельного участка на осуществление использования водных ресурсов, находящихся в пределах этого земельного участка, получение их в собственность или пользование в целях обеспечения собственных хозяйственных нужд и потребностей в воде и водоснабжении.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Миронова Г. А.,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті досліджуються особливості цивільно-правового захисту права на медичну допомогу в Україні. Автор розглядає юрисдикційні та неюрисдикційні способи захисту суб'єктивних цивільних прав та їх застосування щодо захисту права на медичну допомогу.

Ключові слова: суб'єктивне цивільне право на медичну допомогу, захист права на медичну допомогу, відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Важливим елементом будь-якого суб'єктивного цивільного права є правомочність захисту, зміст якої складається із законних варіантів конкретної поведінки уповноваженої фізичної особи, вільно обраних нею на власний розсуд. Актуальність та особливий інтерес до проблематики цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, зокрема, відпрацювання елементів та засобів процесуального механізму, виходить за межі суто цивілістичного значення, що обумовлено низкою чинників як правового, так і соціокультурного характеру. В першу чергу, таким чинником є особливий статус особистих немайнових прав, які опосередковують найважливіші немайнові блага фізичної особи та вищі соціальні цінності суспільства, що закріплені як фундаментальні права людини на рівні міжнародно-правових актів та Основного Закону (Конституції) держави. Іншим важливим чинником є виключна значущість для кожної людської особи внутрішніх духовних благ, на охорону яких спрямовані особисті немайнові права фізичних осіб. З огляду на виключну індивідуальну значущість таких благ, як гідність, життя, здоров'я, порушення відповідних особистих немайнових прав, як зазначає Р. Стефанчук, «може стати для людини якщо не фатальним, то визначальним» [4, с. 184].

Враховуючи наведене, автор досліджує проблему цивільно-правового захисту права на медичну допомогу, спираючись на наукові висновки, що доведені українськими дослідниками С. Антоновим [1], П. Рабіновичем [2], З. Ромовською [3], Р. Стефанчуком [4], В. Примаком [5], С. Шимон [6].

Правова природа захисту суб'єктивного права сьогодні не має однозначного тлумачення, оскільки існують різні наукові позиції щодо визначення та співвідношення категорій та інститутів «охорони» та «захисту». Найбільш привабливою є точка зору, що захист є моментом охорони, то ж охороняються права та інтереси постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються. Отже, охорона – це встановлення загального правового режиму, а захист – ті заходи, які застосовуються у випадках, коли цивільні права або порушені, або оскаржені.

Щодо захисту права на медичну допомогу фактично йдеться про захист прав пацієнтів, які є фізичними особами, що перебувають у спеціальному правовому статусі та є володільцями низки спеціальних прав людини, визнаних на рівні міжнародного та вітчизняного права міжнародних актів, чинних для України, Конституції України, Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Класична класифікація форм цивільно-правового захисту суб'єктивних цивільних прав, що передбачені ЦК України, вибудовується за критерієм суб'єкта та порядку здійснення захисту. На цих засадах законодавець розмежовує захист цивільних прав та інтересів судом (юрисдикційну форму), що передбачено ст. 16 ЦК України, та неюрисдикційну форму захисту – самозахист цивільних прав відповідно до положень ст. 19 ЦК України. Враховуючи наведені вище чинники виключної значущості особистих немайнових благ людини, особливістю захисту особистих немайнових прав фізичної особи та, зокрема, особистого немайнового права на медичну допомогу є застосування поряд із традиційною для всіх суб'єктивних цивільних прав судовою формою також значною мірою і самозахисту, зокрема, таких його передбачених законом різновидів, як необхідна самооборона, дії в чужому інтересі без доручення, крайня необхідність. До того ж у п. 2 ст. 281 ЦК України зазначено, що «фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя і здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом». Юрисдикційні способи захисту суб'єктивних цивільних прав перелічені у ст. 16 ЦК України, деякі з них застосовуються для захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Визнання права на медичну допомогу та окремих правомочностей, що складають зміст цього права. Йдеться про те, що визнання права на згоду на медичне втручання або відмову від нього, права на вибір лікаря, лікувального закладу окремими суб'єктами правовідносин з надання медичної допомоги може здійснюватися у юрисдикційній судовій формі.

Зміна та припинення правовідношення. Цим способом усувається порушення особистого немайнового права на медичну допомогу у випадку незадоволення фізичної особи – носія права якістю медичного обслуговування шляхом припинення або зміни договірної правовідносини. Відповідно до ст. 284 ЦК України та ст. 38 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» фізична особа – пацієнт має право на вільний вибір лікаря та лікувального закладу. Це означає, що у випадку зміни лікаря або лікувального закладу фізична особа здійснює захист свого особистого немайнового права на медичну допомогу. Застосування даного способу захисту можливе як у юрисдикційній, так і неюрисдикційній формах захисту цивільних прав фізичної особи, наприклад, судом або шляхом самозахисту через вчинення передбачених адміністративних процедур.

Визнання правочину недійсним. Застосування цього способу передбачено у випадках, коли укладання правочину протиправно порушує особисті немайнові права фізичних осіб. Умови визнання правочину недійсним визначені у ст. 203 ЦК України. Це стосується, зокрема, ситуацій, коли зміст правочину суперечить чинному законодавству або (та) моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203). Прикладом таких правочинів є цивільні договори з предмета трансплантації органів або анатомічних матеріалів людини, укладені із порушенням умов чинного законодавства. Також застосування цього способу цивільного захисту належить до випадків, коли особа, що вчиняє правочин, не має необхідного обсягу цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203). Також недійсним визнається правочин, учасники якого не є вільними у волевиявленні або мають пороки волевиявлення (ч. 3 ст. 203), та правочини, що вчиняються батьками (усиновлювачами) всупереч правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ч. 6 ст. 203). Використання даного способу цивільного захисту права фізичних осіб на медичну допомогу є доволі обмеженим.

Відновлення становища, яке існувало до порушення особистого немайнового права, – один з найбільш ефективних способів захисту порушених особистих немайнових прав, оскільки забезпечує можливість повернення фізичної особи до попереднього правового стану та надає їй можливість не зазнавати наслідків порушення своїх прав. За положенням ч. 2 ст. 276 ЦК України, якщо дії для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням. Виключне значення цього способу у цивільному захисті права на медичну допомогу обумовлене особливою природою особистих немайнових благ, які захищаються

(життя, здоров'я, фізична та психічна цілісність, особиста недоторканність, гідність), зокрема, їхня виключна значущість у житті людини та неможливість майнового заміщення вартості благ, які є об'єктами правовідносин з надання медичної допомоги.

Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Цей спосіб цивільного захисту особистих немайнових прав фізичної особи застосовується в тих випадках, коли будь-яке порушення особистого немайнового права тягне за собою такий наслідок, як заподіяння майнової шкоди. Застосування даного способу регламентується положеннями ст. 22 ЦК України та здійснюється у випадках завдання збитків особі в результаті порушення її цивільних прав у юрисдикційній формі (ч. 1 ст. 22). На вимогу особи, якій завдано шкоди, суд може зобов'язати іншу особу відшкодувати збитки, які вона завдала в результаті порушення цивільних прав позивача (ч. 4 ст. 22). При цьому збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо за договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірах (ч. 3 ст. 22). Збитки законодавцем визначаються як втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також втрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода) (ч. 1 ст. 22).

Щодо визначення шкоди, заподіяної здоров'ю пацієнта, то науковці розуміють її по-різному. Наприклад, С. В. Антонов [1, с. 14] акцентує увагу на тому, що під шкодою здоров'ю в умовах медичного втручання слід розглядати не тільки тілесні ушкодження, а й матеріальні та моральні втрати. Отже, шкода, яка спричиняється пацієнту у випадку ушкодження здоров'я, поділяється на майнову та моральну. Згідно зі ст. 22 ЦК України пацієнту відшкодовуються реальні збитки – витрати на відновлення порушеного права, упущена вигода – доходів, які пацієнт міг би отримати за звичайних обставин, якби його право не було порушено. З огляду на невизначеність у законодавстві з питань критеріїв та конкретних розмірів втрат та відшкодувань розмір встановлюється договором або судом. З огляду на важливість тих особистих немайнових прав, якими опосередковується правова охорона життя та здоров'я людини, вітчизняним законодавцем з особливою ретельністю регламентовано підстави та порядок відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, у ст. 1195–1211 ЦК України.

Особливо актуальними, як і найбільш спірними, є питання, пов'язані з таким способом цивільно-правового захисту прав пацієнта, як *відшкодування моральної (немайнової) шкоди*. Відповідно до положень Конституції України (ст. 32, 56) і чинного законодавства фізичні особи мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної внаслідок порушення їх прав і законних інтересів. Порядок та механізм застосування даного юрисдикційного способу захисту цивільних прав фізичних осіб регламентується положеннями ст. 23 ЦК України. Відшкодування моральної шкоди – це покладення судом на порушника суб'єктивного цивільного права додаткового обов'язку у вигляді компенсації у майновій формі (грошовій чи іншій) тих фізичних та душевних страждань, які стали результатом протиправної поведінки.

Поняття «моральна шкода» як підстава застосування заходів цивільно-правового захисту порушених особистих немайнових прав потребує ретельного наукового аналізу та визначення, оскільки від цього залежатиме якість правового регулювання інституту відшкодування моральної шкоди як способу цивільно-правового захисту особистого немайнового права на медичну допомогу. Також саме визначення ключового поняття спрямовує подальшу юридичну теорію та практику щодо його якнайкращого застосування, отже, в остаточному результаті визначає позитивний або негативний ефект від участі права в захисті вкрай вразливої інтимної сфери людських емоцій та почуттів.

Постанова Пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» надає відповідь на головне методологічне питання, чим з юридичної точки зору є моральна шкода та якими є особливості практики її відшкодування: «під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків» [7].

Проектуючи ці положення в площину захисту цивільного права на медичну допомогу, під моральною шкодою слід розуміти, в першу чергу, втрати немайнового характеру внаслідок моральних переживань чи фізичних страждань фізичної особи у зв'язку з ушкодженням її здоров'я, що пов'язані із порушенням її прав та охоронюваних законом інтересів. Моральна шкода, завдана внаслідок порушення права на медичну допомогу, полягає, виходячи із законодавства, у фізичному

болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я (ч. 2 ст. 23 ЦК України). Дослідники вказують на інші складові наявності моральної шкоди, що потребує відшкодування: душевні страждання, яких зазнав пацієнт (члени сім'ї чи близькі родичі пацієнта) у зв'язку з протиправною поведінкою медичних працівників; приниження честі і гідності пацієнта [8, с. 23].

У вітчизняній цивілістиці склалися дві основні позиції щодо визначення поняття моральної шкоди: 1) моральна шкода – це самі моральні та фізичні страждання фізичної особи, права якої порушені; 2) моральна шкода – це не самі страждання, а втрати немайнового характеру, спричинені стражданнями фізичної особи внаслідок протиправної поведінки. Здається слушною пропозиція, що визначальними показниками настання моральної шкоди є не страждання: будучи психічним феноменом, вони важко піддаються вимірюванню та, відповідно, відшкодуванню. З огляду на це цілком аргументовано автори Науково-практичного коментаря до ЦК України доводять, що юридичній оцінці, захисту та відшкодуванню підлягають не страждання як такі, а ті зміни у житті особи, які примушують її докладати додаткових зусиль для організації свого звичного життя: неможливість реалізації своїх звичок і бажань; погіршення стосунків у колективі, сім'ї; втрата роботи, можливості зробити кар'єру, одружитися; втрату близьких людей тощо. Отже, моральна шкода – це негативні втрати немайнового характеру, що виникли як наслідки душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку із посяганням на її права та інтереси [9, с. 55–56].

Підсумовуючи цю позицію, Р. Стефанчук надає найбільш юридично виважене та науково прийнятне визначення моральної шкоди, під якою слід розуміти «негативні наслідки немайнового характеру, які заподіяні фізичній особі внаслідок завданих їй фізичних, психічних та моральнісних страждань, що пов'язані із порушенням її прав чи охоронюваних законом інтересів, або загрозою вчинення такої поведінки» [4, с. 221].

Дискусійним у сучасній цивілістиці є питання щодо підстав відшкодування моральної шкоди, зокрема, презумпції наявності або відсутності моральної шкоди як наслідку протиправної поведінки. Так, З. Ромовська відстоює презумпцію наявності моральної шкоди як постійного супутника кожної протиправної поведінки щодо фізичної особи, отже, «факт заподіяння моральної шкоди не потребує доведення, він є очевидним, як тільки буде доведено вчинення протиправної поведінки» [3, с. 43]. Проте інша позиція полягає в тому, що для відшкодування моральної шкоди має бути наявна підстава для цивільної відповідальності, а саме, класичний склад цивільного правопорушення, до якого входять: наявність протиправної поведінки заподіювача шкоди, наявність майнової шкоди у потерпілого, наявність причинно-наслідкового зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою та вина заподіювача шкоди. Отже, кожного разу моральна шкода, її наявність, розмір підлягають доказуванню.

Цю позицію висвітлено у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»: «Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору» [7].

Однак питання щодо існування презумпції як наявності обставин, що мають правове значення, актуалізується у випадках порушення особистих немайнових прав, що охороняють такі найбільш важливі для суспільства і кожної людини блага, як життя, здоров'я, гідність, цілісність, недоторканність. У зв'язку із захистом вказаних особистих немайнових прав та благ деякі цивілісти висловлюються за необхідність введення презумпції наявності моральної шкоди у випадках заподіяння шкоди протиправною поведінкою (або бездіяльністю) учасника цивільних правовідносин особистим немайновим правам (благам) фізичної особи. Така позиція знайшла своє пояснення у рішенні Конституційного Суду України № 1-рп/2004, де, зокрема, наводиться така мотивація: «4.1. Відповідно до ст. 23 та ст. 1167 ЦК України моральна шкода потерпілого від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання полягає, зокрема, у фізичному болю, фізичних та душевних стражданнях, яких він зазнає у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. Як наслідок, моральна шкода, заподіяна умовами виробництва, спричинює порушення таких особистих немайнових прав, як право на життя, право на охорону здоров'я тощо. Ушкодження здоров'я, заподіяні потерпілому під час виконання трудових обов'язків, незалежно від ступеня втрати професійної працездатності спричинюють йому моральні та фізичні страждання. У випадку каліцтва потерпілий втрачає працездатність і зазнає значно більшої моральної шкоди, ніж заподіяна працівникові, який не втратив професійної працездатності» [10].

І хоча предметом розгляду Конституційним Судом в даному рішенні є відшкодування моральної шкоди в ситуаціях втрати працездатності як наслідку нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, все ж такі обґрунтування позиції вибудовується методологічно в контексті особливості захисту деяких конституційних прав, які опосередковують первинні соціальні цінності. Такими цінностями є особисті немайнові блага, що охороняються положеннями ч. 1 ст. 3 Конституції України. Відповідно до змісту цієї статті дотримання прав людини є фундаментальною конституційною засадою, яка відповідним чином спрямовує всю сукупність суспільних відносин в Україні. Визначивши права людини як найвищу соціальну цінність, Конституція України приєдналася до європейського і світового бачення цього питання.

Звичайно, цей заявлений у перших статтях Основного Закону України «гуманітарний вимір» має бути, так би мовити, «протягнутий» через всі етапи цивільно-правового регулювання особистих немайнових прав, що опосередковують вищі гуманітарні цінності сучасного українського суспільства. Саме така апеляція до конституційних засад сучасного правопорядку України є найбільш переконливим аргументом в обґрунтуванні необхідності законодавчого введення презумпції наявності моральної шкоди у випадках заподіяння шкоди протиправною поведінкою (або бездіяльністю) учасника цивільних правовідносин медичної сфери життя, здоров'ю, гідності, недоторканності фізичної особи. То ж з огляду на свою актуальність і важливість це питання потребує свого подальшого вивчення, обґрунтування та апробації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонов С. В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / С. В. Антонов. – Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2006.
2. Рабінович П. М., Гришук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти). Праці львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / П. М. Рабінович та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 9. – Львів, 2006.
3. Ромовська З. В. Спірні питання відшкодування моральної шкоди / З. В. Ромовська // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5.
4. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту). Монографія / Р. О. Стефанчук / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007.
5. Примак В. Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності, добросовісності: монографія / В. Д. Примак. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 432 с.
6. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Шимон С. І. – НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1998. – 17 с.
7. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. – Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 [Електронний ресурс] Офіційний портал Верховної Ради України: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
8. Галай В. О. Способи захисту прав пацієнтів в Україні: наук.-практ. посіб. / В. О. Галай. – К.: КНТ, 2009.
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. – У 2-х т. / За відпов. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. І.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у Кіровоградській області про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (справа про відшкодування моральної шкоди Фондом соціального страхування) від 27.01. 2004 р. № 1-рп/2004 [Електронний ресурс] Офіційний портал Верховної Ради України. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-04>.

This article provides the research on the peculiarities of the civil protection of the right to medical care in Ukraine. The author examines the jurisdictional and non-jurisdictional methods of protection of the subjective civil rights and their application to protect the right to health care.

В статье исследуются особенности гражданско-правовой защиты права на медицинскую помощь в Украине. Автор рассматривает юрисдикционные и неюрисдикционные способы защиты субъективных гражданских прав и их применение в защите права на медицинскую помощь.